

ВІДГУК

офіційного опонента

завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

доктора юридичних наук, професора **ДУХНЕВИЧА Андрія Вікторовича**

на дисертацію **КУХАР Ольги Віталіївни** на тему:

«Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право»

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Стратегічне управління відходами в аграрному секторі є ключовим фактором для досягнення цілей сталого розвитку. Аграрний сектор генерує значну кількість відходів, що може спричинити значні екологічні проблеми, включаючи викиди парникових газів, які становлять близько третини світових викидів. Ці викиди мають прямий вплив на клімат, який, у свою чергу, може негативно впливати на сільське господарство, підвищуючи ризик голоду для додаткових 600 мільйонів людей до 2080 року. Вирішення цього взаємопов'язаного виклику вимагає інноваційних стратегій управління відходами, які б сприяли сталому розвитку не лише на національному, а й на глобальному рівні. У контексті України, ситуація з відходами є особливо актуальною. На відміну від світової практики переробки понад 60 % твердих побутових відходів, в Україні переробляється лише 5,6 %, тоді як інші відходи або спалюються, або відправляються на сміттєзвалища. Сільське господарство, у цьому випадку, стикається з критичними викликами, оскільки багато процесів виробництва не ефективні з точки зору використання ресурсів. Оптимальне використання природних ресурсів і мінімізація відходів в аграрному секторі може бути досягнуто через впровадження безвідходних технологій, які не лише забезпечують повне використання вхідних ресурсів, але й значно знижують навантаження на навколишнє середовище. Впровадження таких технологій може бути вищою формою раціонального природокористування, що дозволяє не порушувати стан природи і сприяє її збереженню.

Наразі у сфері управління відходами відбувається активне оновлення нормативно-правової бази, зокрема впроваджуються нові підходи до класифікації відходів, розширюються вимоги щодо їх обліку, переробки та відновлення, посилюється екологічна відповідальність суб'єктів господарювання тощо. Проте специфіка управління відходами сільського господарства в оновленому законодавстві врахована не повною мірою.

Сільськогосподарські відходи становлять значну екологічну загрозу, спричиняючи забруднення ґрунтів та створюючи ризики для здоров'я населення. Особливо гострою є проблема відходів тваринництва, які спричиняють бактеріальне забруднення, збільшують

обсяги викидів парникових газів і накопичують органічні речовини, зокрема азот. Значна концентрація таких відходів потребує ефективного управління для зниження їхнього впливу на екосистему.

Дослідження анотації дозволяє констатувати її відповідність основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотацію подано українською та англійською мовами. Вона є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження, де стисло окреслено основні результати дослідження і наведено положення наукової новизни.

Анотація відповідає вимогам, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Як зазначено у вступній частині роботи, дисертацію виконано відповідно до плану дослідницької роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в рамках розкриття окремих аспектів державних бюджетних тем «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100830) та «Правове забезпечення агроекологічного розвитку України в повоєнний період» (номер державної реєстрації 0124U001202).

У юридичній науці України досліджені окремі аспекти правового регулювання управління відходами сільського господарства, проте комплексного наукового дослідження специфіки правового регулювання управління відходами сільського господарства проведено не було. Зазначене обумовлює актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні».

Компаративний аналіз змісту, структури, висновків і рекомендацій рецензованої роботи з монографіями, а також докторськими та кандидатськими дисертаціями за темою цього дисертаційного дослідження таких українських вчених, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, Л. О. Бондар, О. В. Гафурова, А. П. Гетьман, А. В. Духневич, Х. А. Григор'єва, В. М. Єрмоленко, В. А. Зуєв, І. І. Каракаш, Н. В. Карпінська, Т. М. Кондратюк, Г. С. Корнієнко, О. Ю. Кронда, Т. В. Курман, Н. О. Максименцева, Н. Р. Малишева, С. І. Марченко, В. Л. Мунтян, Т. С. Новак, В. В. Носік, Т. К. Оверковська, А. М. Пастух, Ю. С. Петлюк, О. О. Погрібний, Л. І. Полюхович, С. М. Романко, К. Б. Сакаджи, Р. Ю. Семенець, А. М. Статівка, Л. В. Струтинська-Струк, І. С. Сьюва, М. В. Шульга, В. Ю. Уркевич, В. О. Юрескул, В. З. Янчук та інших учених, які у різні роки досліджували питання правового регулювання управління відходами сільського господарства свідчить,

що рецензована робота містить результати власних наукових пошуків авторки, а проаналізовані наукові ідеї, положення, висновки і тексти інших авторів мають посилання на використані джерела.

Аналіз дисертації дозволяє констатувати відсутність порушень вимог академічної доброчесності та порушень інших вимог до наповнення і оформлення наукових робіт. На використані джерела інформації, ідеї та концепції у дисертації належним чином оформлено посилання.

Автором дисертації чітко окреслені і логічно побудовані мета та завдання дослідження, обґрунтовано теоретичні та методичні підходи щодо їх виконання, розроблено і апробовано відповідні пропозиції, які у комплексі є науковим шляхом вирішення наміченого завдання. Особливо варто відмітити, що завдання дослідження, положення наукової новизни і висновки дисертації є логічно взаємопов'язаними. Результати дослідження отримані авторкою особисто.

Аналіз дисертації свідчить про те, що О. В. Кухар вдалося досягнути мети дисертаційного дослідження – розкрити прикладне значення правового регулювання управління відходами сільського господарства, а також обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо удосконалення правового регулювання суспільних екологічних відносин у зазначеній сфері.

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Обґрунтованість дослідження О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні» визначається, насамперед, опрацюванням різнобічної джерельної бази, що налічує 315 найменувань, опрацювання яких дозволило дисертантці всебічно обґрунтувати наведені у роботі наукові результати і пропозиції, що виносяться на захист.

Нормативною та емпіричною основою дисертації стали численні праці вітчизняних і зарубіжних учених, чинне законодавство України, директиви Європейського Союзу, міжнародні документи тощо. Ретельне дослідження вказаних джерел дозволило дисертантці повною мірою досягти поставлених завдань.

Методи дослідження, які було використано дисертантом, склали те необхідне методологічне підґрунтя, що дозволило виконати повний та системний аналіз наведених джерел, сформулювати власні наукові висновки та пропозиції. Зокрема, методологія дисертаційного дослідження побудована на поєднанні філософського, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, комплексне використання яких дозволило здійснити аналіз правового регулювання управління відходами сільського господарства та дійти науково обґрунтованих висновків. Так, використання діалектичного методу дозволило прослідити тенденції розвитку правовідносин у зазначеній сфері у взаємозв'язку з іншими соціально-

економічними і правовими чинниками розвитку суспільства. Логіко-семантичний метод застосовувався у процесі формування понятійно-категорійного апарату дисертації для розкриття змісту наступних понять: «законодавство у сфері управління відходами сільського господарства», «субінститут управління відходами сільського господарства», «відходи рослинництва», «відходи тваринного походження», «відходи війни» та ін. Завдяки методу аналізу було досліджено нормативно-правові акти, судова практика, а також наукові підходи до правового регулювання управління відходами сільського господарства. Метод синтезу допоміг оцінити стан нормативно-правового регулювання відносин у зазначеній сфері та визначити напрями їх подальшого розвитку. Історико-правовий метод став основою дослідження наукової думки щодо правового регулювання управління відходами сільського господарства, а також генезису законодавчих засад у цій сфері. Порівняльно-правовий метод було використано для аналізу законодавства ЄС і України про відходи та формування на цій основі висновків щодо удосконалення останнього. Формально-юридичний метод дозволив визначити зміст правових приписів, якими регламентується процес управління відходами сільського господарства, а також встановити особливості правовідносин щодо управління різними видами таких відходів.

Структура дисертації О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні» є логічною й обумовленою задекларованими завданнями дослідження. Положення, що містить робота, побудовані на застосуванні переконливої системи аргументації, в якій вбачається власна авторська позиція.

У розділі 1 «Теоретико-правові та законодавчі засади у сфері управління відходами сільського господарства в Україні» дисертанткою досліджено розвиток правової доктрини у сфері управління відходами сільського господарства в Україні (підрозділ 1.1.), досліджується нормативно-правові засади управління відходами сільського господарства в Україні (підрозділ 1.2.).

Тема наукового дослідження більш глибоко розкривається у розділі 2 «Загальна характеристика відходів сільського господарства та управління ними в Україні», який присвячено поняттю та класифікації відходів сільського господарства за законодавством України та ЄС (підрозділ 2.1), правовому регулюванню відносин управління відходами сільського господарства (підрозділ 2.2), суб'єктам у сфері управління відходами сільського господарства (підрозділ 2.3).

У розділі 3 «Правове забезпечення управління окремими видами відходів сільського господарства в Україні» досліджено правові засади управління відходами рослинництва (підрозділ 3.1), правове забезпечення управління відходами тваринного походження (підрозділ 3.2), особливості правового регулювання управління агрохімічними відходами (підрозділ 3.2).

Згідно встановлених вимог кожний підрозділ завершується висновками, також загальні висновки сформульовані в кінці дисертаційного дослідження.

Робота включає також додатки (список публікацій здобувачки за темою дисертації (с. 236).

Достовірність сформульованих у дисертації положень зумовлена поставленою метою, визначеними завданнями наукового пошуку, прийнятими для проведення такого дослідження планом роботи, яким охоплено основні аспекти наукової проблеми. Дисертантці у процесі написання наукового дослідження вдалося виконати основні завдання, які були поставлені, а саме: дослідити розвиток правової доктрини у сфері управління відходами сільського господарства в Україні; розглянути генезис українського законодавства у сфері управління відходами у сільському господарстві; охарактеризувати поняття та види відходів сільського господарства за законодавством України та ЄС; визначити особливості правового регулювання відносин управління відходами сільського господарства; охарактеризувати суб'єктів у сфері управління відходами сільського господарства; розкрити правові засади управління відходами рослинництва; розглянути правове забезпечення управління відходами тваринного походження; дослідити особливості правового регулювання управління агрохімічними відходами.

Аналіз структури, змісту та наукових результатів рецензованої роботи показує, що визначені відповідно до мети завдання дослідження О. В. Кухар у цілому вирішила. На цій основі нею сформульовано власні наукові висновки та практичні рекомендації з досліджуваної теми, які вперше виносяться на захист, а також, удосконалюють наявні юридичні конструкції, поняття і категорії та розвивають чимало висловлених у науці екологічного права положень, висновків, ідей, зокрема, щодо:

– класифікації правових норм, що регламентують відносини у сфері поводження з відходами у сільському господарстві, за змістом, шляхом виокремлення наступних блоків правового регулювання: 1) норми, які визначають загальні засади управління відходами у сільському господарстві; 2) норми, які регламентують особливості управління окремими видами відходів у сільському господарстві; 3) норми, які визначають правовий статус суб'єктів управління відходами у сільському господарстві; 4) норми, які регламентують окремі операції з відходами у сільському господарстві (збирання, переробка, перевезення, відновлення, видалення тощо); 5) норми у сфері інституційно-функціонального забезпечення управління відходами у сільському господарстві; 6) норми, які встановлюють відповідальність за порушення законодавства у сфері управління відходами у сільському господарстві;

– класифікацію відходів сільського господарства за їх походженням шляхом виділення наступних видів: 1) відходи рослинного походження; 2) відходи тваринного походження,

включаючи аквакультуру; 3) харчові відходи; 4) агрохімічні відходи; 5) відходи ветеринарної практики; 6) відходи ГМ-продукції;

– поняття «відходи війни», під якими пропонується розуміти будь-які матеріали, речовини чи предмети (зокрема вибухонебезпечні, хімічні, радіоактивні, біологічні, техногенні, будівельні, забруднення ґрунту тощо), утворені безпосередньо чи опосередковано внаслідок збройної агресії, бойових дій, терористичних актів, диверсій або робіт з ліквідації їх наслідків, які втратили первинну функцію та повинні бути вилучені з місця їх утворення для подальшого управління (збір, транспортування, оброблення, відновлення або видалення) із урахуванням вимог екологічної, продовольчої, радіаційної, хімічної, санітарної і військової безпеки;

– поняття «відходи рослинництва», під якими пропонується розуміти біологічні залишки рослинного походження, що утворюються у процесі вирощування і збирання сільськогосподарських культур, а також як побічні продукти їх первинної та вторинної обробки, які не є метою основного виробництва, від яких власник позбавляється, має намір або зобов'язаний позбутися, однак які можуть бути використані повторно, відновлені чи піддані видаленню відповідно до вимог екологічного та аграрного законодавства;

– поняття «відходи тваринного походження», під якими пропонується розуміти біологічні залишки органічного походження, що утворюються у процесі розведення, вирощування сільськогосподарських тварин та переробки продукції тваринництва, включаючи гній, послід, неперероблені органічні залишки, туші та їх частини, інші побічні продукти, що не призначені для споживання людиною, від яких власник позбавляється, має намір або зобов'язаний позбутися.

Серед найбільш вагомих результатів, які вперше у правовій доктрині визначають наукову новизну проведеного дисертаційного дослідження, можна відзначити наступні:

– доведено, що субінститут управління відходами сільського господарства, входить до складу правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві і має комплексний характер, адже в його основі лежать норми аграрного та екологічного права. Перші – регулюють особливості поведіння з різними видами відходів сільського господарства. Другі – встановлюють загальні вимоги щодо управління відходами. Цей субінститут знаходиться на стадії трансформації, що обумовлено рядом причин: 1) законодавство, яким регулюються відносини управління відходами сільського господарства, проходить процес адаптації до законодавства ЄС; 2) залишається застарілим механізм управління такими відходами; 3) змінюється структура і повноваження центральних органів виконавчої влади у цій сфері;

– в залежності від виконуваних функцій, до суб'єктів у сфері управління відходами сільського господарства пропонується віднести: 1) виробників сільськогосподарської

продукції, а також підприємства переробної галузі, включаючи зернові склади, бойні тощо. Для них управління відходами є додатковим (супутнім) видом діяльності; 2) спеціалізовані суб'єкти господарювання, для яких управління відходами є основним видом діяльності, що обумовлює особливості у їхньому правовому становищі (наприклад, ветеринарно-санітарні заводи); 3) центральні органи виконавчої влади, що приймають участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері управління відходами, а також здійснюють державний нагляд (контроль) у цій сфері; 4) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

– запропоновано прийняття комплексної Державної програми підтримки операторів ринку у сфері управління відходами тваринного походження, яка базуватиметься на механізмах публічно-приватного партнерства, запровадженні фінансових та інституційних стимулів для модернізації виробничих потужностей, створення нових біотехнологічних центрів та впровадження ферментаційних, біогазових і компостувальних установок тощо.

Повнота викладення одержаних результатів в опублікованих наукових працях. Основні положення дисертації О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні» є повною мірою апробованими і знайшли своє відображення у 14 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, статті в іншому виданні, стаття у колективній монографії, 8 тез наукових доповідей.

Висновки, пропозиції та рекомендації, що містяться у дисертації, мають суттєве теоретичне та практичне значення й можуть бути використаними у: 1) науково-дослідній сфері – для подальших наукових розвідок у сфері аграрного та екологічного права в контексті забезпечення екологічної та продовольчої безпеки у воєнний та післявоєнний періоди; нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері запобігання утворенню та управління відходами сільського господарства; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства, яким регулюються відносини у сфері запобігання утворенню та управління відходами сільського господарства; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Екологічне право», «Правові основи сталого розвитку сільських територій», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Надаючи у цілому високий позитивний висновок дисертаційному дослідженню О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні», не можна не звернути увагу на деякі положення, що мають дискусійний характер, потребують уточнення позиції авторки:

1. На наш погляд, запропоноване авторкою поняття «відходи війни», потребує уточнення в частині включення до його змісту «забруднення ґрунту». Адже останнє не відноситься до «матеріалів, речовин чи предметів, утворених безпосередньо чи опосередковано внаслідок збройної агресії, бойових дій, терористичних актів, диверсій або робіт з ліквідації їх наслідків...» (с. 29, 109), а по суті є процесом, у результаті якого ґрунт стає непридатним для використання за призначенням.

2. Дисертантка слушно зазначає, що власники особистих селянських господарств, створюючи значні обсяги органічних залишків, формально не підпадають під встановлені законом вимоги щодо звітності та декларування відходів (с. 66, 113). Складається ситуація, за якої діяльність великих виробників та агрохолдингів перебуває під системним контролем, тоді як тисячі дрібних господарств продовжують хаотично накопичувати відходи за відсутності дієвого механізму їх залучення до загальної системи управління. Під час захисту хотілося б почути думку авторки щодо можливості впровадження спрощених процедур (наприклад, через поширені нині механізми цифровізації), які дозволили б інтегрувати дрібних виробників у систему управління відходами без створення для них надмірного адміністративного тиску.

3. На с. 179–180 дисертації авторка звертає увагу на важливість законодавчого забезпечення транскордонного перевезення небезпечних агрохімічних відходів. При цьому вона зазначає, що українське законодавство у зазначеній сфері не відповідає Базельській конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням. Хотілось би почути від дисертантки, на скільки ефективним, на її думку, є діючий правовий механізм такого перевезення і чи потребує він приведення у відповідність з положеннями вищезгаданого міжнародного нормативно-правового акту.

4. У дисертації зазначається, що окрему проблему складає накопичення з часів СРСР на території України значної кількості пестицидів, у яких закінчився термін придатності, втрачене маркування тощо (с. 129–132, 174). Для її вирішення потрібні фінансові ресурси, які мають забезпечити органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади (с. 131). На наш погляд, було б доцільним згадати і про існування міжнародної технічної допомоги та її ролі у цьому процесі.

У цілому, висловлені зауваження є суто дискусійними, не мають принципового характеру, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка характеризується єдністю змісту, цільовою спрямованістю та є особистим внеском авторки в екологічно-правову науку.

Загальний висновок. Резюмуючи висловлені у цьому відгуку позитивні наукові доробки дисертанта та дискусійні зауваження щодо окремих положень, можна стверджувати, що дисертація О. В. Кухар є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому

авторка змогла вирішити нові теоретичні й практичні завдання щодо правового регулювання управління відходами сільського господарства в Україні на підставі визначення основних теоретичних та практичних правових проблем у цій сфері, формулювання пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства у сфері правового регулювання управління відходами.

Дисертація оформлена відповідно до встановлених вимог, для її тексту характерний формально-логічний спосіб викладу матеріалу. Робота вирізняється смисловою завершеністю, цілісністю та єдністю структури і змісту. У дисертації не виявлено будь-яких проявів академічної недоброчесності.

Дисертація О. В. Кухар на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні» є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні положення щодо розвитку законодавства у сфері управління відходами сільського господарства, які в сукупності можна оцінювати як вирішення важливого наукового завдання у науці екологічного права.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація на тему: «Правове регулювання управління відходами сільського господарства в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Кухар Ольга Віталіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор юридичних наук, професор Андрій ДУХНЕВИЧ